

УКРАЇНЬСЬКА ЗОРЯ

.....

У 19-му столітті Україна пережила справжнє культурне відродження. Це відбулося завдяки появі національної інтелігенції та збереженню в народній пам'яті культурних традицій і цінностей. Величезну роль в Українському Відродженні зіграло створення університетів. У 1805 році з ініціативи вченого та громадського діяча В. Н. Каразіна відкрився Харківський університет. Ректором його був П. Гулак-Артемівський, відомий поет, а зі стін університету вийшли такі вчені, літератори, громадські діячі, як Г. Квітка-Основ'яненко, М. Костомаров, А. Павловський і багато інших. У 1834 році відкрився Київський університет, першим ректором якого став М. Максимович, за ним — Одеський університет і Київський політехнічний інститут. На західних землях головними центрами освіти стали Львівський і Чернівецький університети, де викладання велося польською та німецькою мовами.

У середовищі нового складу — інтелігенції — рік у рік зростав інтерес до національної історії. Виходили друком збірки народних пісень і дум, проводилися філологічні дослідження, відкривалася широка картина історичного життя і становища українського народу. Інтелігенція Подніпров'я і Галичини в 1873 році заснувала «Наукове товариство ім. Шевченка», яке за кілька років під керівництвом М. Грушевського перетворилося на академію українознавства, що випустила 800 томів наукових праць. У Женеві історик М. Драгоманов, змушений жити в еміграції,

заснував друкарню «Громада», що стала єдиним на той час центром видання книг українською мовою.

Незабаром стало очевидним — національні проблеми України можна розв'язати лише разом із соціальними. Саме тому в середовищі інтелігенції почали виникати різні національно-культурні організації та рухи, у той час як імперська влада жорстоко карала найменші прояви вільної думки. У числі перших таких організацій були гурток М. Шашкевича у Львові (1833 р.), Кирило-Мефодіївське братство — перша українська політична організація (1845 р.), Київська «Громада» (1859 р.), члени якої почали видавати перший український громадсько-політичний журнал «Основа».

19-е століття відкрило світу імена видатних українців — творців, патріотів, стійких борців за права народу. І сама Україна постала перед людством не імперською «територією», а країною, населеною талановитим і волелюбним народом з багатотисячними культурними традиціями.

❖ **Іван Котляревський (1769—1838)**

Творець «Енеїди» народився в Полтаві, в родині дрібного чиновника. З 1780 року Іван Котляревський почав навчатися в Полтавській духовній семінарії, де викладали не лише богословські дисципліни, але й риторику, філософію, латину, грецьку, французьку та німецьку мови. Підлітком Котляревський ознайомився з античною літературою та відкрив для себе поетичну творчість Ломоносова, Антіоха Кантемира, Сумарокова. Ще в семінарії він одержав прізвись-

ко Рифмач, тому що з легкістю міг підібрати риму до будь-якого слова.

У віці двадцяти років, після смерті батька, Котляревському довелося залишити семінарію і почати служити чиновником-канцеляристом, а пізніше вчителювати в поміщицьких родинах. Опинившись у справді народному середовищі, він вслухається в українську мову, записує пісні й характерні вирази, обряди та сказання. У 1794 році Котляревський розпочав роботу над «Енеїдою» і протягом двох років створив перші три частини поеми. У 1796 році він вступив на військову службу. У складі Сіверського полку, створеного на основі одного з козацьких полків, Котляревський бере участь у російсько-турецькій війні, у баталіях під Бендерами та Ізмаїлом, і не раз його нагороджують за військову відвагу. Але й у похідних умовах тривала робота поета над «Енеїдою».

Спочатку Котляревський не збирався публікувати поему — вона поширювалася в списках серед друзів і любителів українського слова. Але в 1798 році «Енеїду», не повідомивши автора, із численими помилками віддрукував у Петербурзі конотопський поміщик Максим Папура.

Лише в 1808 році Іван Котляревський вийшов у відставку в чині капітана. А ще через рік було надруковано славнозвісне видання «Вергілієва Енеїда, малоросійською мовою перекладена І. Котляревським», яке стало нині величезною рідкістю.

З 1810 року і до кінця життя поет жив у Полтаві й працював «підкувальником богоугодних закладів», а потім — директором Пол-

тавського театру. Однак із пером не розлучався — у ці роки ним створені знаменита драма «Наталка Полтавка» і водевіль «Москаль-Чарівник». Ці твори мали нечуваний успіх і донині не сходять зі сцени.

У 1821 році Котляревський закінчив останню частину «Енеїди», але побачити повне видання поеми йому не довелося — воно з'явилося лише в 1842 році, уже після смерті автора.

Уже сучасники творця «Енеїди» сприймали його твір як своєрідну хрестоматію народного життя, широку панораму побуту і звичаїв українців. Весь текст поеми проникнутий нескоримою волелюбністю, що змітає на своєму шляху всі перешкоди,— і з першого погляду читач розуміє, що саме в цьому і полягає особливість національного характеру українського народу. З легкої руки Котляревського українська мова, яка до того часу вважалася місцевою говіркою, залунала так голосно, що її звуки рознеслися по всій Російській імперії.

❖ **Маркіян Шашкевич (1811—1843)**

Маркіян Шашкевич, один із перших діячів національного відродження західноукраїнських земель і зачинатель нової літератури в Галичині, народився в селі Підлісся Золочевского повіту, в родині священика. У 1838 році закінчив Львівську семінарію і став вільним слухачем Львівського університету. Закінчивши університет, служив священиком у селах на Львівщині.

Ще під час навчання в семінарії Шашкевич створив групу національно свідомої молоді, яку очолив разом із Яковом Головацьким та Іваном

Віагілевичем. Група ця одержала назву «Руська трійця». Результатом діяльності «Руської трійці» стала поява збірників фольклору «Син Русі» і «Зоря» (1834), а головне — альманаху «Русалка Днестровая», які справили вирішальний вплив на розвиток української мови та літератури на Галичині.

Обдарований поет, Маркіян Шашкевич із 1835 року почав публікувати свої вірші — переважно патріотичну та історичну лірику. Особливе місце в його творчості посідають такі твори як «Руська мова», «Дайте руки», «Слово до читателів руського язика», «Побратим», «Лиха доля», «Хмельницького обступлення Львова». У 1836 році Шашкевич видав полемічну брошуру «Азбука й Abecadlo», спрямовану проти спроб австрійської влади перевести українську мову на латинський алфавіт.

Маркіянові Шашкевичу належать чудові переклади «Слова о полку Ігоревім» і Священного Писання — євангелій від Матфея та Іоанна — українською мовою.

Видатний діяч української культури помер у повній злиденності від туберкульозу і був похований у Новосілках Лісових неподалік від Львова. Однак слава його продовжувала зростати — в 1891 році останки поета було перенесено до Львова, а на честь століття Шашкевича на Білій Горі було встановлено пам'ятний хрест.

У наші дні в Канаді працює Інститут Маркіяна Шашкевича, який узяв на себе обов'язок із видання посмертної спадщини видатного українця, а в місті Вінніпезі його ім'я носить місцевий парк.

❖ Тарас Шевченко (1814—1861)

Видатний поет і натхненник українського визвольного руху народився в селі Моринці на Київщині, в родині кріпаків. У 1823 році померла мати Тараса, і батько майбутнього поета залишився з п'ятьма малолітніми дітьми на руках, а через два роки помер і батько. Хлопчика віддали в навчання до сільського дяка. Навчання давалося йому легко, він відзначався особливою вразливістю і любов'ю до розповідей про старовину, які був ладен слухати годинами. Тоді ж виявилася схильність Тараса до малювання, але незабаром поміщик Енгельгардт, власник кріпосної родини Шевченків, відвіз хлопчика з собою в якості «кімнатного козачка» спочатку до Вільно, потім — до Варшави й Петербурга.

Вісімнадцятиліття Шевченко зустрів у північній столиці імперії. Його не полишало бажання вчитися, і зрештою він умовив свого пана віддати його «в науку» до художника Ширяєва. По закінченні учнівства він залишився у Ширяєва помічником — і в цей же час починає випробовувати себе як поет.

Випадкова зустріч із українцем, художником І. Сошенком, змінила долю Тараса. Сошенко познайомив юнака з Є. Гребінкою, домігся для нього дозволу відвідувати вечірні класи малювання і представив талановитого земляка прославленому живописцеві Карлу Брюллову. Навесні 1837 року Брюллов написав портрет В. А. Жуковського, який було розіграно в лотерею. Виторговані гроші пішли на те, щоб викупити Шевченка з кріпосної неволі.

У квітні 1837 року Шевченко отримав «вільну» і почав відвідувати малювальні класи Академії мистецтв, а рівно за три роки вийшов друком «Кобзар» — і ця подія стала знаменною не лише для поета, але й для всього народу України. У травні 1843 року Шевченко разом із Євгеном Гребінкою подорожував по Україні, відвідав багато міст і сіл, пов'язаних з її історичним минулим. Після цієї поїздки було написано поеми «Гамалія», «Чигиринський кобзар», «Гайдамаки», створений альбом гравюр «Мальовнича Україна». В 1845 році тяжко хворий поет створює в Переяславі свій славнозвісний «Заповіт».

У 1846 році Шевченко знайомиться в Києві з Миколою Костомаровим, одним із організаторів Кирило-Мефодіївського братства, і бере участь у його засіданнях. А вже в наступному 1847 році царська охранка отримує розпорядження про арешт поета. Розгляд його справи був коротким, а вирок — надзвичайно жорстоким. Шевченка було віддано у солдати із забороною писати й малювати. У 1850 році за порушення заборони поет був знову заарештований і відправлений у віддалений форт на півострові Мангішляк.

Лише в 1858 році Шевченку вдалося повернутися до Москви, а потім — до Петербурга, де його захоплено зустріли друзі й шанувальники. Академія мистецтв надала йому житло і майстерню, і Шевченко активно включився в літературне й театральне життя північної столиці, немов намагаючись повернути те, що було відібрано у нього в роки заслання й солдатчини. Улітку він вирушає в Україну, зустрічається з друзями та близькими, але 15 липня його знову заарештовують, відправляють до Києва,

